

MÜNŞEAT MECMUALARI VE EDEBİYAT TARİHİMİZ İÇİN ÖNEMİ

Yard. Doç. Dr. Halil İbrahim HAKSEVER

"Münşeat Mecmuaları" and their importance for the Literary History

This work is concerned with the importance of "Münşeat Mecmuaları" (Collections of official letters) for the Literary history. These works has been written in the field of prose. The majority of the authors in this field are poet as well. Therefore except for their own literary value they are valuable sources in rendering information of history. In this context, this work interprets the works of Lamî, Nergisî, Nabî and İbrahim Vehbî.

Keywords: Divan Literature, Divan prose, münşeat, Literary History, style

Klasik Türk Edebiyatı kaynaklarında Münşeat Mecmuaları şimdiye kadar araştırmacıların el attığı eserler arasında fazlaca yer almamıştır. Herhangi bir şair ve dönemiyle ilgili araştırma yapacak olanlar bizzat edebi metnin dışında, daha ziyade tezkireler ve diğer biyografik eserlerden bilgi toplarlar. Edebi metinleri daha iyi anlayabilmemiz, şairlerin fikir ve ruh dünyalarına daha fazla girebilmemiz ve edebi dönemi daha iyi tanıyabilmemiz için başka kaynaklara ihtiyacımız olabilir. Bu kaynaklar mesela herhangi bir şairimizin hayatı hakkında bize, bilinen tarihi ve biyografik eserlerden daha farklı bilgi veriyorsa ya da müellifin, eserini hangi fiziki ve ruhi şartlarda kaleme aldığını öğrenmemizi sağlıyorsa, yahut bizzat şairin hususi ve mahrem yazılarını ihtiva ediyorsa, bu kabil eserler edebiyat araştırmalarında müracaat edilmeye değer kaynaklar olmalıdır.

Münşeat Mecmuaları bize böyle bilgiler veren nadide eserlerdir. Bu mecmualar sadece kuru bilgi veren kaynaklar değil, manzum-mensur edebi metinleri de havi eserlerdir. Ayrıca inşa ilmiyle ilgili çok geniş malumatın verildiği Osmanlı dönemi siyaset ve kültür tarihi için önemli olabilecek resmi-hususi mektupların çokça yer aldığı kaynaklardır. Münşeatların bu yönü ayrı bir yazı konusudur.

Biz bu makalede mecmuaların, şair ve münşilerimiz hakkında ne tür bilgiler ihtiva ettiğini, edebiyat tarihimize ışık tutmadaki fonksiyonun belirlemeye çalışacağız. Önce bu kelimenin köküne ve lügatlerde hangi manaları ifade ettiğine bakalım.

Kavram Olarak Münşeat

Münşeat kelimesinin sülasi kökü "neşe'e" olup "yükselmek, gelişip büyü-mek, yeniden peyda olmak" manalarına gelir.¹ Dörtlü (rubai) şekli "enşe'e" ise "yaratmak, vaz etmek, ilerletmek, çıkmak, şiir inşad etmek, hutbe okumak" manalarında.² Kelimenin "inşâ" kökünde "yaratmak, üretmek, tertip etmek" manalarını yanında "kompozisyon, edebiyat, üslup inceliği" manaları da vardır.³

Belagat kaynaklarında "inşâ" bir ilim dalı olarak fasih ve belîğ mensur yazı yazma, hitabet, nutuk, mektup manalarıyla alakalı olarak geçer.⁴

İstılâhî manada münşeat tabiri, inşâ ilminin kaidelerine göre yazılan nesir yazılarına denmektedir. Ayrıca inşâ ilmiyle ilgili öğretici bilgilerin bulunduğu, süslü ve sanatlı inşâ örneklerinin, daha ziyade mektup türü güzel yazıların yer aldığı mecmualar demektir.

Edebiyatımız güzel yazı yazma fikri, bu konuda bir ilmin doğmasına sebep olduğu gibi bu sahada yetişmek isteyenlere faydalı olabilmek için sanatlı "inşâ" yazılarından meydana gelen eserler tertip etme geleneğini de başlatmıştır. Bu gelenek başta, inşâ kaidelerini anlatan, mektup yazma usul ve âdâbını gösteren, öğretici nitelikte temsîlî mektup örneklerini ihtiva eden eserler şeklinde kendini göstermiş; daha sonra resmî zevatın ve bizzat şairlerin yazışma örneklerinin bolca yer aldığı mecmualar halinde görülmüştür.

Edebiyat tarihimizde on dördüncü asrın sonlarından itibaren görülmeye başlayan Münşeat Mecmualarında kayıtlı pek çok yazı, edip şairlerimizin, kendileri ve meslekleri hakkında kaleme aldıkları ve sanatlı olduğu kadar, bizi, yazarlarını edebî cepheleri hakkında bilgilendiren belge kıymetinde metinlerdir. Onun için, bazı yazarlarımızın hususi mektuplarında birbirine hitap ve iltifatlarını, verdikleri kimi mahrem bilgileri, yüksek makam sahiplerinden beklentilerini okumak, onların iç dünyalarının daha fazla tanınmasını sağlar.

Münşeatlarda Yer Alan Bilgiler

Başlangıçta (14-15.yy), kâtipler ve meraklıları için öğretici nitelikte inşâ bilgilerinin ve temsîlî mektuplarının yer aldığı münşeatlarda, bugün bizim en fazla dikkatimizi çeken, daha sonraki dönemlerde şairlerimizin veya nâsirlerimizin bizzat kaleme aldıkları hakiki mektuplardır. Onların yakın dost ve kimi nüfuzlu kişilere yazdıkları tebrik, teşekkür, taziye, dua, nasihat, tavassut v.b. konulu mektupları tarih açısından olduğu kadar edebiyat ve kültür yönünden de çok mühimdir. Biz

1 Mütercim Asım, *Kamus Tercümesi*, İst. 1354, C. I, s.109.

2 İbni Manzur, *Lısanu'l-Arab*, Beyrut 1990, C. I, s. 170.

3 F. Steingas, *Persian-English Dictionary*, London 1957, s. 221.

4 Bu konuda bk. Taşköprülüzade, *Mevzûatü'l-Ulûm*, İst 1313, s. 250; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, Ank. 1947, C. I, s. 181; İsmail Rüşhî, *Miftâhu'l-Belâga*, İst. 1284, s. 186.

bu yazışmalardan şair-münşîlerimizin hem nesir üsluplarını tespit edebiliyor, hem de kendileri hakkında verdikleri bilgileri elde edebiliyoruz. Ayrıca onların kimlerle tanıştıklarını, edebî muhitlerini, mali durumlarını, ruh yapılarını, varsa divanlarına girmeyen bazı manzumelerini öğrenebiliyoruz. Meşhur münşîlerimizden birkaçının münşeâtından aldığımız bilgilerde bunları görmek mümkündür.

Mesela Lâmi'î Çelebi'nin (öl. 1532), kendi telifi olan münşeâtının mukaddimesinde hayatıyla ilgili olarak verdiği değerli bilgiler vardır. Buradan⁵ öğrendiğimize göre Lâmi'î, delikanlılığında faziletli insanların arasında bulunmuş, bedî-beyan ilmiyle meşgul olmuş; hiç söylenmemiş bir fikri bulup söylemek, bir sevgilinin cemaliyle mesut olmak arzusu taşımış, genç yaşta edebiyatın bütün nevilerine vakıf olmuştur. Bu arada zihni marifetle meşgul olmuş, tıp bilgileri tahsil etmiştir. Lâmi'î "münşeât gülistanında seyr ederken" nefis tezkiyesi yapması gerektiğini düşünmüş, hâtiften aldığı işaretle kağıt ve kalemi bırakmış, Şeyh Emir Buhârî Hazretleri'ne intisap etmiştir. Kendini tamamen manevi hayata veren Lâmi'î, şeyhinin vefatıyla akrabalarının arasına dönmüş, onların telkinleriyle biraz da zoraki olarak evlenmiştir. Kitaplarla meşgul olmaya yeniden dönen Lâmi'î, yine bu mukaddimede kendi zamanında "sözün ayıp, marifetin cehalet" kabul edildiğini hürmetin makam ve mal sahiplerine olduğunu, "herze ve hezl" söyleyenlere rağbet edildiğini belirtir.

Lâmi'î'nin kimlerle münasebeti olduğunu, münşeatta tespit edebiliyoruz. Başta Emir Buhârî olmak üzere olmak Kanunî Sultan Süleyman, Defterdar Sinan Çelebi, Kazasker Ali Çelebi, Kadı Hızır Çelebi, Rumeli Kazaskeri Muhiddin Efendi, Vezirazam İbrahim Paşa, Müderris Rûşenîzade, Şam hakimi Canpolad, Kazasker Fenârî Efendi v.s. onun çokça mektup yazdığı kişilerdir.

Bu yazıların bazısı, makam sahiplerinden yardım talep ettiği tavassut mektupları; kimisi tebrik, teşekkür, taziye, tesellî, muhabbet, dua, özür mektupları; bir kısmı şahsı ve bulunduğu yöreyle ilgili bilgi veren mektuplardır.

Lâmi'î, bir devlet yetkilisine yazdığı mektupta (13b) Bursa'da Nakkaş Ali Mahallesi'nde bulunan bir mescidin yanması sonucu gönderilen paranın sarfıyla ilgili bilgi vererek, zimmetine para geçirdiği iddiasını cevaplamaktadır.

Bazı "ihvanına" gönderdiği bir cevapnamesinde (16a) Bursa'da oturduğu evin ve mescidlerinin yandığını; başka bir şikayetnamesinde (41b) babasından kalan bir çiftliğin olduğunu, elde ettiği buğdayın satışı esnasında aldatıldığını söyler ve aldatan şahısların isimlerini verir.

Kanunî Sultan Süleyman'a hitaben kaleme aldığı bir arzıhalden (44a), daha önce yazdığı bir kasidesinin nüshasını gönderdiğini; aynı makama hitap ettiği başka bir "ubûdiyename"sinde (53a) "Vâmık u Azrâ" hikayesinin Türkçe nazmedilmesi yönündeki emri yerine getirdiğini, beş ay içinde altı bin beyit yazıp

⁵ Alıntılarımız Süleymaniye Kütüphanesi Kadızade 434 nüshasındandır.

gönderdiğini, Rodos Kalesi'nin fethini iştirince "Şem u Pervane lisanıyla" bir efsane yazıp bitirdiğini öğrenmekteyiz.

Lâmi'î, oğlu Derviş Muhammed'i ilim tahsili için İstanbul'a gönderdiğini, padişah tarafından kendisine on bin akçe yardım yapıldığını, damadı Rûşenîzade'ye yazdığı mektubunda (77b) belirtirken İskender Çelebi'ye yazdığı "tevakûname"de (88a) maddi sıkıntıya düştüğünü, köşesinde hasta ve münzevi kaldığını söylemektedir.

Münşeat-ı Lâmi'î'de daha buna benzer epey bilgi vardır. Bu bilgiler, şairin varlık ile yokluk arasında gidiş-gelişlerini ve bunun üslubuna yansımasını ortaya koymaktadır.

Meşhur münşilerden Veysî'nin (öl. 1628) Münşeat'ında, onun, muhtelif zevata yazdığı tehniyetnameler, itizarnameler, arzıhaller, muhabbetnameler v.s. kayıtlıdır.

Veysî Mısır eşrafından Ali Efendi'ye yazdığı mektubunda Mısır'ı çok sevdiğini, Hacc'a giderken oradaki dostlarıyla görüşmek istediğini belirtir.⁶

Vezirazama yazdığı "istid'â"ında, dünya ve ahiret saadetini isteyen kişinin kadılık mesleğine girmemesi gerektiğini; zira kadının ya mecazen adil ya da hakikaten zalim olduğunu kaydetmiştir. (s. 295) kendisi de kadı olan Veysî'nin mütalaası dikkat çekicidir.

Aynı mütalaayı meşhur münşî Nergisî de kaydeder.

Münşeat-ı Nergisî, yazarı hakkında bize değerli bilgiler veren bir münşeat'tır. Nergisî'nin (öl. 1635), hatt-ı destiyle kaleme aldığı nüshasının⁷ uzun dibacesinde, babası gibi kadılık mesleğine girdiğini, sahihsizlikten ötürü çok sıkıntılar çektiğini ve bu yüzden yazmak zorunda kaldığını, "tefekür yolunun kenarlarında derlediği mana ve mazmun çiçeklerinden yaptığı buketleri tahrir tabağına koyup" büyüklerin huzuruna takdim ettiğini okumaktayız. Nergisî, ilk hamisi Kafzade Faizî'nin vefatından sonra İstanbul'a gelip Şeyhülislam Yahya'nın himayesine girdiğini, onun her hususta yardımını gördüğünü ve tertip ettiği bu münşeatı Yahya'ya takdim ettiğini aynı dibacede kaydeder.

İnşâda son derece sanatlı ve süslü bir anlatım sahibi olan Nergisî'nin bu üslupla yazmasında, çektiği sıkıntılardan kurtulma arzusu ve hayatını kalemiyle kazanmak zorunda olduğunu hissederek kendisini ancak böyle ispatlayabildiğini düşünmüş olması da acaba etkili olmuş mudur? Devrin inşâ geleneğini Nergisî'nin bu durumuyla beraber düşündüğümüzde onun, ifade edilemediği şekliyle "ağır ve anlaşılması güç" ama fevkalade sağlam ve güzel üslubunun gerekçesini anlayabiliriz.

⁶ *Münşeat-ı Veysî*, İst. 1286, s. 309.

⁷ Topkapı Revan 1056.

Nergisî görevinden azledildiği bir dönemde kazasker Taşköprülüzade Kemal Efendi'ye yazdığı bir "niyaz ruk'ası"nda kendi sanatını över ve bu maharetini sadece muhatabının takdir ettiğini belirtir. Bu mektubun tesiri görülür ve kendisine Çaniçe kadılığı verilir.⁸ Daha sonraki bir tarihte benzer konulu bir arzıhali yine aynı kişiye yazan Nergisî bu sefer Mostar kadılığını ister ve isteği yerine getirilir.⁹

Bu tayinlerde yazarımızın mezkur mansıplara liyakatinin yanında, muhataplarına karşı kullandığı üslubun da etkili olduğu muhtemeldir.

Münşeatta yer alan diğer mektuplarda, Nergisî'nin hayatındaki iniş-çıkışları da okumaktayız. İstedigine her zaman nail olamayan Nergisî, görevden alınma korkusu da yaşamıştır. Yenipazar kadısı iken, büyük müderrislerden bir dostuna, kadılıktan azledileceği endişesini yazarak yardımcı olmasını ister (60a). Aynı endişesini Kafzade Faizî'ye de yazmış (62a) olan Nergisî, Münşeat'ta ismi kaydedilmeyen bir müderrise hitaben kaleme aldığı bir mektubunda sevgilerini bildirir ve dünyaya karşı bıkkınlık içinde olduğunu yazar (28b).

Nergisî'nin buna benzer mektupları çoktur. Şikayet, özür, iştihak, tebrik, istek, hasret v.s. konulu inşâ örnekleri, bize daha çok, yazarının ruhi yapısı ve sosyal çevresi hakkında ipuçları verir. Hele hocası Veysî'ye hitaben yazdığı mektuplarda mahcup ve mütevazı üslubu dikkat çeker. (70a, 72b)

Şeyhülislam olduğunda, Yahya Efendiye yazdığı tebriknamede bir kaside kaleme almış, şayet beğenmezse ateşte yakmasını rica etmiştir (74a). Başarılı bir münşînin usta bir şaire, yazdığı şiiri tashih ettirmesi edebiyat tarihimizde sanat tenkidi bakımından küçük bir örnek de olsa önemli sayılabilir.

Edebiyat tarihi için değerli bilgiler ihtiva eden münşeatlardan biri de Nabi'ninkidir. Nabi (öl.1712), taşrada bulunduğu yıllar, devletin her kademesindeki insanla mektuplaşmış, sevinç ve üzüntülerini kendileriyle paylaştığı çok geniş bir muhiti olmuştur. İkbâl sahiplerine dua ve istekte bulunduğu arzıhaller yazmış, onların maddi ve manevi himmetlerini talep etmiştir. Çok çeşitli konularda kaleme alınan bu yazışma örnekleri Nâbî'yi ve çevresini bize tanıttığı kadar, döneminin sosyal hayatını daha iyi görmemizi sağlamaktadır.

Mesela Musul valisi Yusuf Paşa'ya gönderdiği "mes'elename"de ona dualar etmekte ve kendisini her zaman övdüğünü söylemektedir. Bazı vezirlerin kendisini kıskandıklarını ekleyerek paşanın ihsanlarından mahrum kalmamasını Allah'tan istemektedir.¹⁰

⁸ *Münşeat-ı Nergisî*, Topkapı Revan 1056, 14a.

⁹ Aynı nüshada vr. 50a'da kayıtlı bu arzıhalde tarih kaydı yoktur. Münşeatlarda kayıtlı hakiki mektup örneklerinde çoğu kez tarih kayıtlarına rastlanmaz. Yalnız Nergisî mektupları yazılış sırasına göre tertipleğini münşeatinin dibacesinde belirtmektedir

¹⁰ *Münşeat-ı Nâbî*, Topkapı Revan 1053, 87a. Alıntılar bu nüshadandır.

Vezirazam İbrahim Paşa'ya yazdığı mektupta (84a) Halep'teki hayatıyla ilgili bilgi verir. Sadrazamın çok iyiliğini gördüğünü, evini dayayıp döşediğini, bayramlarda evini yiyeceklerle doldurduğunu, çoluk çocuğuna elbiseler aldığını, meclislerde yaptıkları güzel sohbetlerde velinimetini övdüğünü belirtir dualar etmektedir.

Nâbi, devlet merkezine gönderdiği tezkirede, kendisinin öldüğü haberinin insanlar arsında şâyi olduğunu, bu asılsız haberin "âsitâne"ye ulaşır oradakilerin mükedder olmaması için yazısını kaleme aldığını belirtir (82b). Bu satırlar Nâbi'nin devlet ricali nezdinde sevilen bir kişi olduğunun, kendi ağzından ifadesi olsa da dikkat çekicidir.

İstanbul'a zaman zaman tavassut mektupları da yazan Nâbi, Şeyh Ahmed adında birini Reisülküttab Râmi Efendi'ye göndermiş ve yazdığı mektupta (29a) onun özelliklerini belirtmiştir. Bu şahsın "zühd ü verâ" sahibi olduğunu, dünyaya değer vermediğini, ancak kitaplara meyilli olduğunu, sohbetinden istifade edip hayır duasının alınması gerektiğini ve ayrıca Şeyh Murad Efendi'nin de mahbubu olduğunu belirtmekle Nâbi, kıymet verdiği nitelikleri de ifade etmiş oluyor.

Râmi Efendi ile ülfeti olduğu bilinen Nâbi ona, Halep şehrinde bazen hediyeler de göndermiştir. Birinde, kendisine "duhan çubuğu" göndermiş, şayet hoşlanmışsa "inayet nazarlarını" beklediğini belirtmiş (31b); bir başka mektubunda kendisine hediye gelen narlardan yüz adet "teberrüken ve şifâen", ayrıca Urfa bulguru ve Halep lülesi gönderdiğini (33b) yazmıştır.

Nâbi'nin Şam defterdarlığına tayinine teşekkür eden Reisülküttap Râmi Efendi'ye gönderdiği bir duanamesi vardır ki (51b), bu bilgi bizim için önemlidir. Nâbi, kendisine tevdi edilen görev (mansıb-ı dil-hah) ve kürk için çok memnun olduğunu ifade ederken, bu tayinden cümle Halep halkının sevindiğini bir-iki hasud insanın ise "nekbet ateşine yandığını" ilave eder.¹¹

Nâbi zaman zaman zor durumda da kalmıştır. Oğlu Hayrullah Çelebi'nin uhdesindeki malikaneden dolayı tahsildarlarla olan ihtilafını konu ettiği mektubunda (14b), muhatabından iltimas rica eder ve birkaç gün önce de kendisine hediye olarak bir gazel yazıp gönderdiğini ifade eder.

Halinin iç açıcı olmadığını, mali sıkıntıda olduğunu belirttiği başka mektupları da vardır.¹²

¹¹ Bu duanamenin başlığındaki "Şam Defterdarlığı" ibaresindeki Şam şehri Halep olmalıdır. Çünkü ikamet ettiği Halep'te sevilen bir kişi olan Nâbi'nin başka şehre tayini Halep halkını (kıskanç olanlar hariç) sevindirmemiş olmalıdır. Şam ismi belki zuhulen yazılmıştır. Nuhbetü'l-Asâr adlı tezkiresinde İsmail Belîğ'in (bk. İsmail Belîğ, *Nuhbetü'l-Asâr li-Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr*, Haz: A. Abdülkadiroğlu, Gazi Üniv. Yay., Ank. 1985, s.525), Nâbi'nin Halep Muhassıllığı yaptığını belirtmesi, onun Şam değil de Halep'te defterdar olduğu ihtimalini düşündürmektedir.

¹² Bk. Aynı nüsha 33b, 68b.

Yüksek kademede bulunanlardan birine gönderdiği mektubunda Antakya'da yetişen mahsullerle ilgili bilgi verdikten sonra muhatabına, kimseye emanet siparişi, etmemesini, o devirde emanete riayet edenin azaldığını yazması (13a) dikkat çekicidir.

Nâbi'nin münşeatından aktardığımız bu bilgiler onun hayat hikayesini ve yaşadığı sosyal ortamı daha iyi bilmemize yarayacak niteliktedir.¹³

18.yy Türk nesrinin üstadlarından Ebubekir Kânî (öl. 1792)'nin Münşeat'ında, kendisinin resmi hayatı ve memurluğu esnasındaki düşünce ve duygularıyla ilgili dikkat çekici bilgiler vardır.

Buradaki kayda göre¹⁴ Kâni, 1187/1768 yılında Bükreş'te katiptir ve o yıla göre yakında olacak sefer-i hümayun için silah temini ile ilgili istekler sıralamaktadır (29a).

Sadrazama yazdığı bir mektupta tayinin çıktı ve "nizamına memur" bulunduğu Eflak bölgesine ulaştığını, burada evliyanın rızasını tahsile çalıştığını belirtip kendisinden himmetlerini esirgememesini istemektedir (15b).

Yine Kâni, Yerkökü ordusu ağalığı ile memur olduğu sırada yukardan gelen emirle Rusçuk kasabasına tayininin çıkması üzerine üst makama bir arzihal yazmış ve bu tayinden affını isteyerek oraya bir başkasının verilmesini ve kendisinin de Vudin ağalığı ile "çerağ buyurulmasını" talep etmiştir (57a)

Kâni'nin ruhi yapısını gösteren bazı mektupları da dikkate değerdir. Bazı dostlarını, Anadolu Hisarı'ndaki bir tanıdığının yalısında, ruhlarını rahatlatmaya ve "îş ü işreti beyâtîye çıkarmak üzere" davet etmesi (53a), bir ahbabına nasihat-âmiz mektubunda, hayatının kıymetini bilemediğini, itiraf etmesi (55a), Eflak'a tayininin çıktığını belirttiği bir dost mektubunda, Eflak'ta Ramazan ayında, camitekke ziyaretleri mümkün olmadığından ve nasihat dinleyecek, vakit geçirecek kimse bulunmadığından, kendisine gönderilen bir risale ve tezkireyi şerhle oyalanıp böylece Ramazan-ı şerifte bir nevi eğlenmiş olduğunu v.s. belirtmesi (34a), onun gönül dünyasının niteliğini gösteren ipuçları olmaktadır. Hele ileri yaşında iken babasından harçlık istemesi (4a), Kâni'nin çok iyi şartlarda bulunmadığının işaretidir.

Buraya kadar, sadece birkaç münşîden yaptığımız alıntılarda görüldüğü üzere münşeatlar, yazarları hakkında çok yakından bilgi sunmaktadırlar. Aslında münşeat mecmualarında, araştırmacıların işine yarayacak, burada anlatılanlardan çok daha fazla malumat vardır. Fakat inşa metinlerinin (mektupların) çoğunda başlıklar "ser-levha" kayıtlı değildir. Müstensihlerin ihmal ettiği bu kayıt, bizim o mektubun kime gönderildiğini öğrenmemizi güçleştirmektedir. Bazı müstensihler

¹³ Bunların içinde latif, "garib edalı", serzenişli mektuplar, Nâbi'nin ruh yapısını ve üslubunu çok güzel ifade ederler. İzahı ayrı bir makale konusu olduğundan bu mektuplara örnek verilmedi.

¹⁴ *Münşeat-ı Kânî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud, 5363.

mektupları yazanı ve gönderilen kişileri belirtmişler, ama çoğunda bu husus ihmal edilmiştir. Özel isimler çoğu kez zikredilmediğinden, her mektubun muhtevastan şahısları tanımak da zor olmaktadır ve o mektupta kimden bahsedildiği kolayca anlaşılmemaktadır. Durum böyle olunca, münşeatlarda adresi belli olmayan bilgilerin kime ait olduklarını tespit için belki uzunca bir "iz sürme" gerekmektedir. Anlaşılan o ki, bu mecmualarda bilgi çok olup bunların bir kısmının "müşarün ileyhi" bellidir; pek çoğunun da ait olduğu kişiler (nüshalara göre değişmekle birlikte) net değildir.

Münşeat mecmualarında yer alan bilgileri, genellikle yazarların mensur metinlerden öğrenebiliyoruz. Fakat bunların yanında mecmularda manzum kısımlara da (Arapça-Farsça-Türkçe) rastlanmaktadır. Bu manzumeler de ayrıca dikkate değerdir. Bunların edebi kıymetleri, münşeatlarda dil ve üslup bahsiyle ayrıca ele alınıp incelenmeye değer niteliktedir. Fakat biz burada münşeat mecmualarındaki Türkçe manzumelerden sadece doğrudan bilgi verir nitelikte olanlardan bazı örnekler sunmayı faydalı buluyoruz. Mensur metinlerde olduğu manzumeler de çeşitli amaçlarla yazılmış olup bazen müstakillen manzum arzıhal şeklinde görürlür; çok defa da küçük parçalar halinde inşâ içinde ya da sonunda kaydedilirler.

Mesela; 16 yy'ın şair münşiflerinden Gelibolulu Âlî (öl. 1602) sadrazama yazdığı manzum arzıhalinde devlete yaptığı hizmetleri dile getirerek istediği mansıbın verilmeyişinden şöyle yakınır:¹⁵

Bana lâıyk mıdur ki leyl ü nehâr
Derdile ola gözlerüm hûn-bâr

Hem kılıç hizmetinde mâhir olam
Hem kalem dikkatine kâdir olam

Nice yıllar çekem seferde elem
Kâr ide haste cânâ mihnet ü gam

Gâh Tiflis'e gâh Şîrvân'a
Gâh tâmir-i Karsa geh Van'a

Eyleyem cân u baş ile hidmet
Görmeyem hiç riâyet ü himmet

Hidmetüm bildi ser-be-ser leşker
Hâlüme vâkıf oldı mîr ü nûger

Koca serdâr bâ-husûs anda
Yani Tiflis ü Kars u Şîrvân'da

¹⁵ Âlî, *Menşe'ü'l-Inşâ*, Bayezid Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi 1916. 257b.

Nice kez arza kıldı hizmetümi
Eyü mansıblara liyâkatümi

Mısır mâliyyesini arz itdi
Halebi hûd mühimm ü farz itdi

Ohri sancağın eyledi teklîf
İhtiyâr itmedüm bu abd-i za'îf

Bu kadar hizmetüm mukarrer iken
Fazluma şâhidüm mükerrer iken

Âlâ mâliyyelerle sancaklar
Kâm rân ola nice alçaklar

Kala Âlî ayakda zillete
Ser-firâz olmaya riâyete

Kerem ü lutf pâdişâhundur
Dergeh-i ma'delet-penâhundur

Bu dokunaklı beyitleriyle Âlî meramını dile getirirken, aynı zamanda devrin idaresini tenkit etmiş de oluyordu.

Yine padişaha sunduğu arzıhalinde dört yıl şark diyarına sefere çıktığını, bazen kalem, bazen kılıçla Koca Serdar'a hizmet ettiğini, din ve devlet yolunda hizmetkar olduğunu, kimsenin kendisinden şikayetçi olmadığını, buna rağmen görevden azledildiğini, emrederse seyislik de, reislik de yapabileceğini belirttikten sonra şöyle devam eder.¹⁶

Padişâhum yazuk degül mi bana
Hidmetüm bunca yıllar ola hebâ

Koca Serdâr gibi bir gâzî
Eyleyüp ben hakîre i'zâzî

Nice sancaklar eyledi teklîf
İhtiyâr itmedüm bu abd-i zaîf

Ne mü'înüm ne hod-zahîrüm var
Vüzerâdan ne dest-grüm var

Hazret-i pâdişâha kaldı hemân
Mansıb olmak bu bendeye ihsân

¹⁶ Aynı nüsha, 258b.

Beni şâd eyle Hak seni ide şâh
Dâimâ ola milketün âbâd

Himmet-i çâr-yâr olup rehber
Leşkerün bula nice feth ü zafer

Sâye salmazsa bana zıllullâh
Hâk-i zilletde hâlüm oldı tebâh

Bu ifadelerden Âlî'nin biraz müşkil-pesend olduğu kolay kolay mansıb beğenmediği anlaşılmaktadır.

Lâmi'î de bir dostuna yazdığı şikâyetnamesinde yer alan manzumesinde kış mevsimine denk gelen bir dînî bayramı yoksul olarak geçirdiğini; şeker yerine kar, şerbet yerine buz yediğini; gülsuyu yerine normal su kullandığını; kürkü andıran karların kendisine uyku yatağı olduğunu belirtip şu beyitlerle halini biraz da mübalağalı olarak dile getirir.¹⁷

Cân atar üstine etfalüm tuyûr-ı şeb gibi
Dil kebâbı birle çıksa rûz-ı gamdan odlu âh

Tal'-i mahmûdî görün kim bedr iken ey Lâmi'î
Bâr-ı etfâl itdi mâh-ı nev gibi kaddüm dutâh

Şeyhülislamlığa tayini sebebiyle Yahya Efendi'ye yazdığı ve münşeatında kaydettiği tebriknamede Nergisî bu tayinle halkın sevindiğini, yer yer gözünün aydınlık olduğunu fakat, kendisinin gurbette ve sürgünde olduğunu ifade ederek üzüntüsünü rüzgara ve güneşe haset duygularıyla nazma döker:¹⁸

Bi-hamdillâh bu demler oldı halkun yine manzûrî
Karîn oldı zemîn ü âsmânun çeşm-i pür-nûrî

Hemân ol nâ-murâda aglasunlar kim benüm gibi
Ola âzürde-i derd-i firâk u mihnet-i dûrî

Ne tâli'dür bu kim bu mevsim-i neyl-i emânîde
Olam ol âstân-ı devletün merdûd-ı mehcûrî

Hased bâd-ı sabâya reşk mihr-i âlem-ârâya
Ki bî-minnet tavâf eylerler ol dergâh-ı ma'mûrî

Bosnalı İbrahim Vehbî (öl. 1736), Münşeat'ında, "ruûs" imtihanını kazanıp Edirne'ye giden Mostarlı Ahmed Reşid'e gönderdiği bir kâimeyi kaydetmiştir.

¹⁷ Lâmi'î, *Münşeat* Z Aynı nüsha, 41b.

¹⁸ *Münşeat-ı Nergisî*, Topkapı Revan 1056, 74a.

Kâimenin başında Vehbî, adı geçenin bu tayininden duyduğu sevinci nazmen dile getirerek, bazılarının bundan memnun olmadığını belirtir ve bir de tarih düşürür:¹⁹

Semiy-i Ahmed-i Muhtâr Reşîd-i bahîrî'l-âsâr
Kemâl-i rüşd ü etvâr ile magbut-ı nûfûs oldu

Zamîme eyledi dûşîze-i fetvâya tedrîsi
Ne zibâ şehver-i kâm-âver-i şûh-ı arûs oldu

Görünce ehl-i ilmün pertev-i kadrin bu demlerde
Ebû Cehl-i zamânun çehresi turş u abûs oldu

Lisân-ı hâl birle söyledi târîhini Vehbî
Reşîd ehli dil-i fetvâ ile tâc-ı ruûs oldu

Uzun yıllar Halep'te ikamet eden Nâbî, ileri yaşında İstanbul'a göçmeye karar verir. Bu niyetini Halep veziri muhafız İbrahim Paşa'ya yazdığı kısa mektubunda şu dörtlükle ifade eder:²⁰

Murg-ı dil uçdı zabta tedbîr kalmadı
Şehr-i Halebde müddet-i te'hîr kalmadı
Nakl itdi Rûma kismetini dâire-i kader
Sehbâda şimdi nûş idicek seyr kalmadı

Veysî, vezirazama yazdığı arzıhalinde²¹ kadılığın zorluğunu, maddi ve manevi sorumluluğunu daha önce tecrübe etmiş olarak belirttikten sonra, her şeye rağmen tekrar tayin istediğini şu beyitle dile getirir:

Bu derdi mihnet-i adl ile bî-mâr olmayan bilmez
Adâlet bir belâdur kim giriftâr olmayan bilmez

Mektuplarda kayıtlı bu benzeri manzumelerde münşîler, maksatlarını nesirle ifade etmenin yanında, en güzel ifadelerle nazma da dökmüşlerdir. Bunlardan seçtiğimiz birkaç örnek, münşeatlardaki bazı manzum parçalardan da, şair ve yazarlarımızla ilgili bilgi alabileceğimizi göstermektedir.

Sonuç

Klasik Türk edebiyatında şiirin müstesna bir yeri vardır. Bunun içindir ki eski edebiyatımıza ait edebi incelemelere daha çok divanlar ve mesneviler konu

¹⁹ İbrahim Vehbî, *Munşeat*, Üniversite Kütüphanesi, Ty. 9584, 55a.

²⁰ Nâbî, aynı nüsha, 52b.

²¹ Bk. 3 no'lu dipnot.

edilir. Sanatlı nesir olarak inşâ ise daima şiirin gerisinde kalmış ağıdalı ve anlaşılması güç yapısıyla son yıllarda yeteri kadar ilgi görmemiştir. Bu ilgi zayıflığında, inşâ örneklerinin dilinin ağırlığı ve mensur metinlerin manasına vukuf zorluğunun da elbette payı vardır. Fakat düşünmelidir ki, münşeâtları (bizzat inşâ metinlerini) telif edenler, şairler kadar sanatkar ruhlu insanlardır. Hatta, bazen aynı kişilerdir. Söz ustalarının şiirlere yansıyan ruh dünyalarının bir başka veçhesi, bazen inşalarında da görülebilmektedir.

Onun içindir ki, Divan şairlerimizin şiirlerine, yazarının muradını anlayabilmek için verilen emek, artık inşâ metinlere de sarf edilmelidir.

Yukarıda verilen örneklerde görüldüğü gibi münşeât mecmuları, şair ve yazarlarımızı daha yakından tanımayı sağlayacak bilgilerle doludur. Bu bilgiler bazen "kıvrıntı" kabilinden bile olsa, neticede bir sanatkar edibe ya da bir döneme aittir ve bu yönüyle kıymetli olmalıdır. Unutmamalı ki, edebiyat kaynaklarında bugün bizim kolayca okuduğumuz edebi hüküm ve değerlendirmelere, çok çeşitli metinlerden böyle nice bilgiler derlenerek ulaşılmıştır.

Bu konuda son örneği Nergisî'den verelim. Şairlerin o güzel şiirlerini kaleme alma sebepleri arasında maişet endişesi bilinen bir gerçektir. Aynı endişeyi nesir üstadı Nergisî de duymuş olmalı ki, bunu Münşeât'ının²² dış kapağında şu manzumeye kaydetmiştir.

Çok mühimmâtum müretteb eylemişlerdür benim
N'ola ben de münşeâtum böyle tertîb eylesem
Her biri bir nice altun sâhibi itdi beni
Çok mıdur ger anları ben dahi tezhîb eylesem

22 Aynı nüsha.